

ERDÉLYI OKLEVELEK

Két levél az 1516-ik évből.

Két levelet mutatunk be Kassa város levéltárából. Magyar főúr, gyarmati *Balassa* Ferencz írta őket erdélyi gazdatisztjének az 1516-ik évben, tehát tíz esztendővel a mohácsi veszedelem előtt, a mely időből a magánlevelek igen ritkák.

A levelek írójának faji és egyéni jellemét oly éles vonásokkal rajzolják meg, az erdélyi falusi életnek oly érdekes képét adják, hogy mindenki élvezettel olvashatja, a történetírás pedig eredményesen hasznosíthatja őket.

1.

Balassagyarmat, 1516 januárius 7.

Balassa Ferencz Karácsondi András várnagynak.

Egregie sincere nobis dilecte.

Ecce iam annus integer est pronunc, ut nobis ex *Transsylvania* neque unicus denarius est datus.¹ Volumus igitur, ut super omnes nostros pecunias, excepto illo, quas ad necessitatem castri² retinere debes, boves et pecora, bona, non antiqua, ad numerum 200 emere et comparare debeas, peditibus tamen prius solutio fiat, Tandem si aliquos duos fortes equos, *paripáth*, sub agazones convenientes invenire poteris, extunc super aliquas restantiales pecunias nobis emas. Ceterum in *Zeben*, si reperierit, duas quanto pulciores poteris *sellas turcales* nobis emere facias et *Rwzko* super illos equos praefatos extraduci poterit. Demum commiseramus, ut ipsos sales cum jobagionibus nostris ad rationem eorundem expensatis extraduci faceres, nonne possunt tantum servitium tot jobagiones facere, ut quattuor currus salium usque *Zeekwdwar* traduci non possunt. Igitur quod cum nostris pecuniis extraducant neque acceptare volumus; postremo az *kenezeknek* cuilibet eorum singulum florenum unum dabis, ut nobis per singulos florenos quattuor pelles mardurinas emant et secuș ne faciant. Postea porcos ipsos mactare facias et lardones, qui meliores erunt, nobis retinere debes et dum tempus erit, extraduci faciemus. Scribis etiam nobis, quod jobagiones nostri propter dicam adeo egeni et pauperes facti sunt, bene quod non tantummodo per jobagiones nostros fuit ipsa, etiam bene scis id, quod qualiter alio tempore ipsos jobagiones retinuisti, nușc quoque ipsi verba dabis, quod nos pronunc intrare non possumus, sed quum

¹ T. i. erdélyi jószágai jövedelméből, bár új adat, hogy a Balassák már ekkor birtokoltak Erdélyben.

² Diód kastélya értendő, melynek Karácsondi várnagya volt.

intraverimus ad ipsos curam gerimus ipsisque providere volumus. Si vero quipiam de nostro adventu interrogaverint, tu dicas, ut intrabimus. Ubi ex parte peditum scribis, adhuc non habent annum completum et quousque eorum annus implebitur, ad eos curam gerimus, sed medio Mathee Rwzko intimes nobis, quum erit annus eorum. Tandem ecce scripsimus etiam Oswaldo Byro unas literas, quas eidem destinabis, ut nostras pecunias, quas apud se habere, ad manus tuas dare teneatur, insuper, ut porcos quoque ad te abigi faciat, quos similiter mactare facias. Ex quo enim dicis, ut ipse jobagiones adeo pauperes sunt, extunc si necessarium erit, eis pro debito fruges extra dividere debeas. In reliquo autem ubi nobiles Nicolaus Boltha et Benedictus *Beldy* pro subsidio nobis scribant, dicas ipsis, quod nos in brevi intrabimus et de subsidio eorum ipsis providebimus. Item aliqui amici nostri ex *bohemis* illac ibunt. Committimus eapropter, ut ipsos bene tractes, tamquam nosipsos et similiter equos eorum, quousque illic erunt.

Ex Gyarmath, feria secunda proxima post festum Epiphaniarum Domini.
Anno etc. 1516. Franciscus Balassa mpr.

Külczime: Egregio Andree Karachyondy de Garadna, castellano nostro nobis sincere dilecto.

(Eredeti papiroson, zárlatán a Balassák ökörfejes gyűrűpecsétje. A czimerpaizs fölött *magyaros* sorrenben B[alassa] F[erencz] betűkkel; Kassa város levéltárában, lajstromozatlan.)

2.

Pest, 1526 januárius 11.

Balassa Ferencz Karácsondi András várnagynak.

Scripseramus tibi, ut recordamur etiam in aliis nostris literis in *Gyarmath* datis,¹ uti *bohemos*, familiares Regiae Maiestatis,² amicos videlicet nostros, cum diversis victualibus tam ipsos, quam eorundem equos bene tractares; quapropter et nuncquoque scribimus. Volumus igitur et nichilominus committimus tibi, quatenus ipsos *bohemos* bene tractes, melius, quam nosipsos. Truttas vivos eisdem asperare facias, tandem ceteros bonos pisces et diversos pisciculos eisdem ad manducandum dabis, *ita, ut etiam in alio regno famam habeamus, qualiter fuerunt in bonis nostris tractati* et ut dicant ceteris, ut etiam in *Transsylvania* hospites nostri fuerunt. In qua re et hospitalitate eorundem nobis facies gratissimam. Secus rogamus in quantum nos diligis, ne feceris.

Datum in Pesth, feria sexta proxima post festum Beati Pauli primi heremite. Anno Domini 1516.

Franciscus Balassa
de Gyarmath mpr.

Külczime: Egregio Andree Karaczondy de Garadna, castellano castris nostri Dyod etc. Nobis sincere dilecto.

(Eredeti papiroson, zárlatán zöld pecsét helye, Kassa város levéltárában, lajstromozatlan.)

(Kassa)

Kemény Lajos

¹ Közöltük előbbi számunk alatt.

² Ekkor még II. Ulászló király.

A nagyenyedi tanárok 1714-iki panaszlevele.

A Méltóságos főcuratorokhoz beadott panaszja az enyedi professoroknak; lött collegium nevével. Anno 1714 mense Decembri. Kihezkihez rendre elküldetett.

Méltóságos fő curatoratus!

Collegiumunknak egy néhány esztendőktől fogva gyült és mostan is gyültön gyülő számos bajait, hogy annál is inkább senkinek debita existimatióját kisebbiteni igyekezni ne láttassunk, a lelkiismeret Nagyságtok és Kegyelmetek előtt mostan velünk mintegy *in privato* fedeztetni fel: mert a Méltóságos Consistorium előtt eddig sigillatim proponálni, mind a szemérem, mind a jobbról való reménység halasztotta.

Közönségesen.

1. Fájljuk, hogy megromlott collegiumunknak fundusának kikeresése a Méltóságos Consistoriumnak seria szorgalmasságának frustáltatásával, ilyen könnyen halad. Mi okon könnyü általlátni. Legyen bizonyágunk ebben vagy csak az elmúlt téli szebeni consistoriumnak az instrumentumoknak elő nem adása miatt lött irritus conatussa. Légyen bizonyág annak a párnak, melyet a Méltóságos Rabutin¹ gróf ezelőtt többel hét esztendőnél aláküldött, elő nem adása és eltartása. Még pedig ilyen időben, a melyben a közelebb való revolutio és a kóros emberek elhalásából származott bizonytalanság és confusio csak egy-két koporsóhoz közel való személyek testimoniumából jöhetne világosságra.

2. Fájljuk, hogy romlott collegiumunknak minden még extáló instrumentumi, melyek rész szerint a felvett kriptából elvitetvén, rész szerint a professoroktól által adatván, rész szerint Tekintetes Jósika Istvánné asszony által előadattatván, Gernyeszegen detineáltatnak, és se Tekintetes curátorinkkal, se velünk (holott azokból kellene s lehetne a collegium dolgait kitanulnunk) nem communicáltatnak; jóllehet nem régen világosan kértük legyen is. Úgy, hogy az azokon épülő dolgai collegiumunknak csak egynek életétől és tudásától függesztetett fel. Holott azoknak conservatiója a kolozsvári Méltóságos Consistorium végezéséből Méltóságos Bethlen Miklós gróf kezéből kivetetett és a professorok kezébe adatott volt által conservatióra. Nem bátorságos azonokat egynek s oly helyen tartani, nem hasznos egynek látni s másoktól eltitkolni.

3. Constans experientia bizonyította, mely káros ennek a collegiumnak egy curator által való igazgattatása, melyet ezelőtt való instantiánkra, jóllehet a Méltóságos Consistorium mind az elmúlt téli szembe lött declaratiójával, mind az őszi levélbeli intimatiójával kegyesen orvosolni igyekezett, mindazonáltal kívánatos effectumát mind eddig is nem tapasztaltuk, minden nevezetesebb dolgai a collegiumnak a több Tekintetes curatorok hire nélkül folynak, se pénze, se annonája dolga kezeken nem forog, ha mi communicáltak is ó Kegyelmeikkel nem conferentiából esik, hanem készítve adódik elő. Az honnan candide magok curatorságát rész szerint tagadják, rész

¹ Gróf Rabutin János Lajos generális, erdélyi főhadparancsnok.

szerint quoquomodo attingálják, rész szerint mellőzik, mindnyájan magokafé vázoknak mondják. Úgy hogy semmi a féle dologban ő Kegyelmekek segítségével a collegiumnak nem lehetnek. Ez három punktumokban letölt dolgok szerint könnyű általlátni a Méltóságos Curatorátusnak, mi legyen a czél, a melyre nézve azok úgy viseltetnek. Mi ugyan gyanítjuk.

4. Hasonlóképpen károsnak tapasztaltuk a curator messzelétit. Conferentiákat ritkán tarthatunk; úgy hogy sokszor vagy jóra, vagy rosszra által kellett a dolgon esni, míg az instructio elérkezett, és a szabados hol három, hol hat hétig is kényszerítettett a válasz után várakozni az itthon való curának hátramaradásával.

5. Itt alázatosan tetszett említenünk, hogy mi kívánnánk a collegiumnak egy közelebb levő fizetett és számadó subcuratort, hogy ne kényszerítetténk minden közdologban nagy embert busítani és szorgos occupatióban terhelni. Miképen ennekelőtte is praxisban volt, ilyenek voltak Lipcsei uram és Szabó Krestély uram, kik is a professorokkal a szükségesekben gyakran conferentiát tartottak.

6. Nem hagyhatjuk említetlen azt is, hogy halljuk a collegium orbai praediumának ezelőtti birt erdejének és mezei örökségeinek elfoglaltatását. Úgy van-e, mi nem decidalhatjuk.

7. Nem hallgathatunk afelől is, hogy ilyen szörnyű fizetlenségünkben a collegium proventusából semmi pénz nem adattathatván a salaristáknak, mégis collegium bécsi agense számára való pénz aránt parancsolatot vett a tisztt, Szebenbe transpositio felől. Minémű collegium agense van-e, nincsen-e, mi nem tudjuk.

Professorok részéről.

1. Szertelen fizetlenségben élünk, némelyikünknek majd ezer forintig megyen fel a restantioja, mindnyájan pedig kölcsön-pénzzel kezdtünk élni, némelyikünk adóssága száz forintokon is felül jár.

2. Subsistentiánkra való adminiculomok kert, és szőlő a Méltóságos Curatoratus nevével töllünk el kezdettenek foglaltatni. Holott pedig arról se Méltóságos Curatoratusnak, se a Méltóságos Consistoriumnak semmi deliberazumát nem láttuk, sőt rész szerint hírek nélkül löttnek ki is tanultuk. Ezt a skólot és kertét vivis testimoniis meg bizonyíthatjuk, hogy a collegiumna ide collocaltatásától fogva a professorok constanti successione birták. És jóllehet a kert aránt egykor kérdés támadott, de a dolognak declaratioja után a professorok in possessione meghagyattattanak. A szőlő másként is sován helyű és legközönségesebben kilencz veder mustot ad a collegiumnak. Egy falusi papnak, mesternek is vagyon szállása után elégedendő kertje, de nekünk szállásinkhoz semmi veteményes kertünk nincsen; konyhánkhoz egresecskénk, asztalunkhoz szőlőcskénk, ha örökséget nem szerzünk, nincsen. E nehezebb közönségesen, hogy már adódik valami rész a professoroknak és a húsz alumnusok[na]k, de nagyobb része a gyümölcsnek, rész szerint szemünk láttára el vesztegetődik, rész szerint eltűnik, úgy megnyomult pedig a kert elfoglalásáról való tetszés, hogy a professorok mikor egykor kérnék, ilyen feleletet vöttek: készebb leszek azokat a fákat mind kivágnatni, mint sem azt a kertét vissza engedni. Ujjolag hiában urgeáltuk azt is, hogy osztassék fel a professorok és alumnusok között, hogy mindenik rész a maga részit szabadon birhassa.

3. Héjában panaszkodunk pénz fizetésünk mellé rendeltetett victua-

lénknak hitvánból való kiadattatása felől is. Igen ellenkezik a mostani instructio a régi tisztek instructiójától, mely e volt: mint hogy keveset adunk, adjuk a javából.

4. Jóllehet a curatoratus nem haereditarius, nem is aristocratia, mindazonáltal collegiumunk[na]k mostani igazgattatása éppen monocratia. Holott peniglen mind a kolozsvári nagy consistoriumban, mind nem régen a szebeniben a professorok authentico scripto curatoroknak nomináltatának, ezenkívül is penig boldogult fejedelem Apafi Mihály uramtól emanalt benignum diplománk extal in haec verba: Domini curatores collegii eiusdem professoribus et magistris coniuncti absque contemptu et despectu cuiuspiam communicatis consiliis intervenientibus mediantur difficultatibus. A boldog emlékezetű fundator is egészen ide czéloz a maga testamentumában és statutiójában. De nállunk arra intéztetett minden dolog, hogy a collegium külső dolgaiban legyünk békötött szeműek, sőt ne csak azokból excludáltatassunk, hanem ugyan hogy egy absolutus dominusnak serviliter subiectusok legyünk; úgy is tractaltatunk, mint valami hitván gyermekek. Ide czéloz az ilyen beszéd: *Ne legyen a professornak egyébire gondja, hanem hogy tanítson, conventiós szolgák ő Kegyelme, ahhoz tartásák magokat az ifjuság, a fiak és a collegium.* Ide való az is, hogy tapasztalván mi a tiszteknek káros gondatlanságokat és a szegénységnek gondatlanságokat és a szegénységnek gondatlanságok miatt esett tribulatioját és Istenre méltó panaszát, kértük, hogy a tisztek instructiója adattassék ki nekünk is in paribus, hogy jelen levén a possessióban meginthessük őket notabilis negligentiajokról. Ilyen feleletet vöttünk: *a tiszt instructiója a curator placituma, ezt Kegyelmetek emlékezetiben megtarthatja másféle instructio nélkül is.* A quotidiana praxis penig azont confirmálja: se proventusát, se pénzt a collegiumnak minékünk még a nagyobb summákban is tudunk nem szabad; négy száz, hatszáz számunkra felvett forint keresztül jár mellettünk, de eltiokoltatik tőlünk summo studio. Ha mit kinyomozunk és kérdeződünk, ilyen feleletet veszünk: Nem tartozom számot adni. Mi gondjok ő Kegyelmeknek a proventusra.

5. Mind ezekhez járul a mi legközelebb sebhét, hogy minden industriánknak is kedvességét annál, a kitől accendáltatunk kellene a virtusra, nem tapasztaljuk, sőt contemnáltatunk és méltatlanul sokképen traducáltatunk. Ha a keserűség panasz tevésre viszen bennünket, ilyen feletet veszünk: *Vakarjuk meg másszor az irópenna orrát s a főbbi.*

Ide való az a vexatio, a mellyel csak mostanság tartós ideig, ugymint egy néhány hetekig keserítettünk: A brassaiak expressusinak kívánságok szerint leváltuk a négy száz forintokat az elviselhetetlen és sacrumhoz is már annak előtte hozzá nyulásra kényszerítő szükség miatt osztottuk fel száz forintját magunk között, még penig őszi sokadalom idején levén, a mikor minden cselédes ember télhez készül, a Méltóságos Grófnak távul léte miatt hirtelen hirt nem tehetvén, de mégis csak azért, hogy a pénzt kezünkhöz mertük venni (mint írja ő Kegyelme) jóllehet mi legottan és egynéhányszor becsülettel irtunk, hogy küldje a Gróf assignatióját, mely szerint a collegiumra osztattassék ki, mindazonáltal sokképpen mortificáltatunk és az assignatio tőlünk megtagadtatott toties quoties, valamig elébb a pénzt kezünkből kiadtuk. Mi penig a pénzt nem egyebért tartottuk magunknál sub sigillo, hanem ezen okon, mert féltünk, hogy úgy járunk velle, mint a nem régen salaristák számára felkért, de másuva fordított pénzzel és egyéb pénzekkel.

6. Ez ilyeneknek pedig ártalmas gyümölcse már köztünk kimutatta magát; a tiszteknél contemptusban mentünk, semmit reánk nem hajtanak, hitván koltsárral, csűrbiróval, kertészszel, molnárral becstelenedünk magunk s cselédünk. A mellettünk való főtiszt a haeres; mi mintha sellérek volnánk. A mi pedig az inobedientiára való készület, ez ilyenek által jobban is imprimálódhatik s imprimálódott rész szerént az ifjuság elméjében, az a mely jó időtől fogva belé nyomult, tudniillik hogy: Ők a fiak és a collegium, ők az örökösök, nem a professorok, kik conventiós szolgák, mely... dissidiumnak formest.

(Eredeti fogalmazványa gyűjteményemben.)

(Kolozsvár)

Dr. Török István

Bod Péter 1762-iki nyugtája.

Magyar Igen, 1762 október 15.

Néhai áldott emlékezetű Méltóságos Gróf Bethleni Bethlen Kata aszszony ő Nagysága Méltóságos Imperiális Gróf Széki Teleki József Ur Isten félfő kegyes özvegye Életében velem tselekedett sok Jótéteményei és Kegyeségei között igen nevezetes az, hogy édes Anyjától árván maradt Kata Leányomat, születése órájától fogva nem tsak nevelte olyan nagy indulattal és szeretettel, hozzá látással és látatással, a mellyen minden Rendbéli emberek tsudálkoznának; hanem hogy jövendőre is jól légyen állapotja, arra kívánt gondot viselni, hagyván néki holmi jókat s egyetmásokat. Sőt azt is tselekedte véle, hogy a Méltóságos Gróf Aszszonynak Rádai Eszter Aszszony ő Nagyságának, a Méltóságos Gróf Konsiliarius úr Széki Teleki László Ur szerelmetes Isten félfő Házas Társának által adott Száz negyven M. Forintokat olly végre, hogy azzal készítessem néki egy tisztességes Gyöngyös Pártát. Mostan mind a maga sokszori betegségeire nézve, s mind az megnehezedni kezdett időknék körül állásira nézve jónak ítélte a Méltóságos Gróf Aszszony, hogy azon meg nevezett száz negyven Forintokat kezembe adja olly moddal, hogy az Pénzt lehető és illendőképen leányom számára kaparitgassam; az meghatározott summa pedig annak idejében az idvezült Aszszony tzelja szerint Pártára fordittassék. Melly Pénzt az jó gondviselésre, szaporgatásra és gyermekem számára való megtartásra Tiszteletes Málnási László Uram által kezemhez is vettem; mellyet bizonyítok ezen Kezem irásával s petsétemmel. M. Igenben XV. Oct. 762 Eszt[endőben].

Bod Péter a M. Igeni Nemes Ekklesiának Papja és az tisztelendő K[ároly]-vári Traktus Notáriusa mk. (P. H.)

Háttalján: Bod Katinak megadott száznegyven forintról való kvietanciája.

(Eredeti, az Erdélyi Nemzeti Múzeum Széki gr. Teleki László (a gyömrői levéltárában.)

(Kolozsvár)

Kelemen Lajos

A Hóra-lázadás történetéhez.

Déva, 1785 márczius 2.

Gróf Teleki Sámuel erdélyi kancellár nejének, iktári gróf Bethlen Zsuzsánnának.

Déva, 2-a Martii, 785. estve 7 óra.

Édes kedves kincsem!

Ide is, Istennek hálá, szerencsésen ma délbe megérkeztem. Ebéden voltam consiliarius Brukenthal¹ urnál, kinek barátságáért itt maradtam és estve ott szép musikát halgattam. Holnap, jó reggel, Isten segedelmével, folytatom Dobra felé utamat. A kisasszonya Brukenthal urnak igen könnyen vagyon; ha erővel nem tartanák az ágyban, nem is fekünnék a himlőjével.

Generális g. Gyulai² urat, a generálisnéval³ együtt alázatosan tisztelem; parancsolatjára és gratiájából ide, az udvarban⁴ szállottam s igen jól voltam.

Ujságban irhatom, hogy Frunzillát is, a ki a Kőrösben Hóra helyett folytatni akarta az öldöklést, egy Czebe nevű faluban, a véle egybeesküdt egy oláh pappal együtt elfogták és már Zalathnára vitték. Hórát, Kloskát a mult hétfőn⁵ elevenen kerékbe törték, azután négyben vagdalták, szerteszélyel elküldözték. A Kloska fejít ide hozták és a piacon, a mikor éppen keresztül jöttem, egy karóbanütve tartotta a hóhér közel a szekerelemhez. Én is ugyan jól megnéztem és soha többet ennél nem láttam, nem is képzeltem, hogy irtózás nélkül affélét láthassak; de megvallom, hogy éppen hidegvérrel szemléltem, mintha emberi fő nem volt volna.

Most is tisztelem, köszönöm azokat, kiket tegnap neveztem. Kedves gyermekeimet csókolom és vélek együtt, édes szívem, az én Istenemnek oltalmában, gondviselésében ajánlak! Örökös hiveséggel maradván,

Kedves édes feleségem

igazi szívvel szerető hiv társad

g. Teleki S. mpr

(Eredetije a Széki gróf Teleki-nemzetség marosvásárhelyi levéltárában, gróf Teleki Sámuel kancellár levelei közt.)

(Marosvásárhely)

Ifj. Biás István

¹ Gróf Brukenthal Mihály.

² Marosnémeti gróf Gyulai Ferencz.

³ Felesége, gróf Haller Karoilna.

⁴ A Bethlen-féle dévai Magna curia.

⁵ Tehát februárius 28-ikán.